

Ornässtugan och dess inventarier 1725—1759.

Af

Josef Sandström.

Skaparen af Vasamuseet i Ornäs är kamreraren vid Stora Kopparbergs grufva *Jakob Olofsson Brandberg*, född 1692, död på Ornäs 19 jan. 1759.¹

Denne man ägnade sista delen af sitt lif åt att sätta den s. k. loftsbyggningen på Ornäs, till hvilken traditionen knutit en af de mest romantiska episoderna i Gustaf Vasas Dala-äfventyr, i ett värdigt skick och där samla föremål, som på ena eller andra sättet hade beröring med Gustaf Vasas historia. Och ej nog härmed, han var också den drivvande kraften, då det gällde att hopsamla och hoparbeta de spridda lokaltraditionerna om Gustafs färder i Dalarna till en enhetlig framställning. Den senare delen af *Jakob Brandbergs* verksamhet har belysts af *Sixten Samuelsson* i en synnerligen intressant afhandling: »Källorna för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne» (Heimdals småskrifter nr 10, Uppsala 1910), som jämte ett par föregående uppsatser af samme författare utreder, huru den för en hvar välkända traditionen om Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna utformats.²

Däremot har ej, så vidt jag vet, redogörelse lämnats för Ornäs-museets tillkomst under *J. Brandbergs* tid eller de förändringar, som

¹ Joh. Ax. Almquist, Bergskollegium och Bergslagsstaterna 1637—1857, i Meddelande från Riksarkivet, N. F. II:3, sid. 177, där en del biografiska notiser om honom meddelas.

² Författaren lämnar åt sitt värde de utfall som *S. Samuelson* gjort mot honom i en af uppsatserna i Historisk tidskrift 1910, därför att han publicerat Svärdsjörelationen af den 17/11 1667 i samma tidskrift 1909.

loftsbyggningen vid Ornäs i sammanhang därmed undergick, och dock kunna bådadera ha sitt intresse. Då jag i det följande vill försöka ge en framställning däraf, må förutskickas den anmärkningen, att jag tyvärr ej kunnat taga del af Ornässtugans handlingar, för hvilka Sixten Samuelsson redogör i nyss citerade afhandling s. 36 ff., och dock hade otvifvelaktigt Jakob Brandbergs där förvarade korrespondens kunnat ge en del detaljer, som ej finnas i den källa, jag för den följande framställningen anlitat. Denna stöder sig helt och hållet på ett bland Falu länsstyrelses i Uppsala landsarkiv förvarade handlingar befintligt aktstycke: »*Räkning öfver then Omkostnad hvilken blifvit giord på then vid Ornäs Gård bekante Antiquitets- eller Loftsbyggningen, jämväl och på Rummets Meublerande, Fateburen kallad, hvaräst Glorvyrdigst i åminnelse Konung Gustav Then Första vistats under sin flukt*». Räkningen i fråga är odaterad och ej underskrifven, ej heller försedd med anteckning, när densamma inkommit till länsstyrelsen. Emellertid framgår det af en passus i densamma, att den uppsatts af Jakob Brandbergs arfvingar; det heter nämligen »till alla ofvan anförde omkostningar finnas inga verifikationer bilagde vår afledne svärfaders räkning emedan han icke funnit sig därtill föranlåten förr än höglofl. kongl. Cammar Collegii bref af den 21] augusti 1753 ankom». Däremot är det ej fullt klart, hvarför denna räkning ingifvits till landshöfdingen. Jakob Brandberg hade vid tvenne tillfällen fått anslag af allmänna medel som bidrag till loftsbyggningens underhåll,¹ och antagligen är väl räkningen arfvingarnas redovisning för dessa anslag. Trots åtskilligt sökande har jag ej lyckats finna den skrifvelse, som väl en gång åtföljt räkningen, ej heller anträffat någon anteckning om dess ingifvande i länsstyrelsens för öfrigt högst ofullständiga diariier. I räkningen citeras för tiden efter 1753 åtföljande verifikationer, som dock numera äro försvunna.

Efter dessa anmärkningar om min källa öfvergår jag till en sammanträngd framställning af Ornässtugans och museets historia under Jakob Brandbergs tid.

Redan 1725 började han reparationsarbetet, som synes ha närmast gått ut på att hindra byggningens undergång. Detta år om-

¹ Samuelsson, anf. uppsats s. 41 ff.

lades taken, hvartill åtgingo 15 tolfter svärdsjöbräder till undertaken och 19 tolfter bräder till yttertaket. Dessutom upptages i räkningen »järn till krampor at indraga then utskutne väggen emellan fönstren å lilla winden». På dessa arbeten användes under jan.—febr. sammanlagdt 110 dagsverken. Loftstrappan reparerades sommaren samma år och »på skrankverkets förfärdigande wid bodtrappan» användes 13 dagsverken, dessutom rödfärgades taket. Följande år rödfärgades byggningen jämte trappskranket, och 1727 tjärströks taket. Under de följande åren till och med 1749 upptages i räkningen endast ett par smärre underhållsarbeten: 1734 tjärströks taket ånyo och 1742 rappades »muren under byggningen».

Från och med 1751 börjar å nyo arbetet på byggnadens renovering, som fortsätter till och med 1758 — som det vill synas med afbrott 1755.

Under denna tid undergår byggnaden en genomgripande reparation. Hade det under den föregående närmast gällt att hindra byggnadens förfall, gällde det nu att sätta byggnaden i värdigt skick som historiskt minnesmärke och lokal för det tilltänkta Vasamuseet. Taket täckes nu ånyo, denna gång med bräder, näfver och spån. Bräder till taktäckningen inköptes redan 1750, de fraktades till Falun och nedlades i grufvattnet några månader (juni—oktober); grufvattnet verkar nämligen genom sin halt af kopparsulfat (kopparvitriol) konserverande på trä. Hela byggnaden klädes med spån, och såväl väggar som tak rödfärgas. Svalgången, »altanen», repareras genom nya stockars inläggande. Fönster insättas.

Det låter sig ej afgöra, om fönsteröppningarna vid detta tillfälle upphuggits. Glasmästararfvodet uppgick för »altanen» till 131 daler k:mt och för »fateburen» till 72 daler k:mt. En ny dörr insattes äfven och förses med klinka. Dörrarna till »altanens» båda rum, det »norra» och »södra», förses med lås.

1757 förfärdigas ett nytt »skrankverk», väl till trappan, ehuru det 1725 förfärdigade skrankverket 1754 blifvit spånbeklädt, sannolikt har det gamla ansetts alltför enkelt, det kostade också blott cirka 30 daler k:mt, under det att det nya kostar 117 daler. För trappan anskaffas också tvänne »stenhällar med uthugne hiertan».

Dessutom upptager räkningen diverse smides- och snickeriarbete, hvars karaktär ej anges. Till sist må nämnas, att under reparationsarbetet byggnaden led stormskada, ty bland utgiftsposterna upptages att »på det den 19 martii (1757) om aftonen afblåsne takets iståndsättiande» utbetalts 17 daler k:mt. Skadan synes dock på grund af den ringa kostnaden ej ha varit synnerligen omfattande. — Allt som allt utbetalte Jakob Brandberg enligt räkningen 4218:12 daler :mt för loftsbyggningens reparation. Det framgår af den ofvan lämnade redogörelsen, att Ornässtugan före Brandbergs ingripande var tämligen förfallen. Hans första reparationsarbete (1725—1727) gick också endast ut på att hindra förfallets fortgång: nytt tak af bräder, stärkande och rätande af de fallfärdiga delarna af byggnadens stomme och rödfärgning af det hela. När sedan planerna på museisamlingen till belysande af Gustaf Vasas historia vakna, får byggnaden undergå en genomgripande restaurering, hvarigenom dess utseende blir ett annat, om också själfva stommen blir den gamla. Nytt tak, nytt skrank för trappan, hela byggnaden klädd med spån. Kanske ha också fönstren upphuggits.

Räkningens andra afdelning är en redogörelse för »Påkostnaden af åtskillige Dekorationer, Meubler och Husgeråd uti Fateburen och Altanens Norra och Södra rumm».

Jag meddelar här nedan i utdrag denna afdelning af räkningen med anförande af de olika posterna i samma ordning, som de hafva i räkningen.

		D:r kmt.
1758.	Bildhuggaren Johan Korssberg har — — — gjordt en Bild hwarför han njutit betalning	90:—
1742.	— — — Doctor Lutheri Cateches och Konung Gustafs krönika	8:—
1755.	Bilthuggaren Michael Lodin har för en trädkronas förfärdigande, som blifwit satt öfver sängen theruti högstsahl. Hans may:t konung Gustaf legat — — — bekommit	30:—
1754.	Djeken Pehr Persson i Biusåhs har — — — blifwit betalt för ett dussin stolar	36:—
	— — — Smeden Johan Wadlund bekommit för 4 st sänge armar til ofwannemde säng	21:—

D:r kmt.

Bokbinderskan Anna C. Waxmut har — — — beklädt orations	
fodret och kogret	12:—
— — — snickaren Hans Westberg njutit betalning för —	
— — sängtak, taflor, Bibelpulpet med mera	51: 16
— — — i tull och forlön utbetalt för ankomne krigsrust-	
nings pertsedlar ifrån Stockholm	10: 30

Ett stort marmor Bord med ekfot, insatt uti altans norra rum
är af vår Salige Svärfader lemnat, hwarföre therå ingen
verification finnes 200:—

Ett Dito litet mindre med swarfwad fot, af samma slags marmor, äfwen lämnat af vår Salige Svärfader och är insatt uti Altans södra rumm utfördt till 50:—

— — — Smeden Eric Löfström bekommit för ett harnäsks
lagande och dalpilars beskoende 15:—

För samma pilars förgyllande och försilfrande har måhlaren
Johan Swedin — — — undfått 15:—

Giördelmakaren Martin Pursian har för mässings spik till stolarne samt höskior, hakar och knappar til Bilderna undfått 11: 22

För en förlots tillskiärande och silkes galoners sömande på samma förlot har jungfru Sara Schrey — — — undfått . . 37: 23

— — — för silkessnören till samma säng 72: 16

Mademoisselle Sara Lina (?) Ridderstolpe har för kronors
syende på förloten — — — blifwit betalt med 305: 16

För ett skåp och en hylla har Olof Olsson i Stråtiern — — —
blifwit betalt med 25:—

— — — för schalong, blådt kläde, blådt lärefte och walmar,
hwilka Pertsedlar blifwit anwände till sängförlot, foder under

sängkappor, sängarmarnes och ett dussin stolars beklädnad	
utbetalt	237: 8

— — — för 2 st. furu kubbar, som blifwit nyttjade at göra Bilder af 2: —

— — — en konung Gustafs Bibel 18:—

— — — en lika dann Bibel 20: —

Af desse Biblar är en fullkomlig giord — — — inbunden
i franskt band med ächta förgyllning 30:—

Bilthuggaren Jacob Clerch i Stockholm har — — — niutit
 betalning för det han förfärdigat högstaahl. Konung Gustafs
 Portrait uti trä 144:—

		D:r kmt
	För en gammalmodig lång värja	12: —
	— — — för en Peruque med mera till en Drabant. Bild . .	39: —
	För en Commendeur stafs förfärdigande	2: 8
	— — — — —	—
1755.	Skomakaren Mäster Anders Fahlquist — — — för stöflor med mera	38: 4
	— — — för lärefte till skiortor för Bilderna	12: 16
	— — — har Bilthuggaren Michel Lodin niutit betalning för kronors och Bilders förfärdigande	250: —
	— — — — —	—
	Af Madame Barbro Rejmer är köpt en gammal dahlboga . .	24: —
	lämwäl har And. Hansson i Neder Giersjö bekommit för et tylikt strids gewär	15: —
	— — — för guldtrensar och en guldfants som blifwit använde på högstsahl. Konung Gustafs beklädning	72: 8
	— — — för 2:ne par skor till dalkarls Bilderna	10: —
	— — — för 15 st. förgylta ramar til Kungl. Portrairne . .	225: —
	För Camelgarnsfrantzar och galoner till sängen	108: —
	Giördelmakaren mäster Martin Purssian har — — — undfådt för 2 par knäbands beslående	24: —
	— — — — —	—
	För en ny hatt till dalkarls Bilderne och en g:l d:o svärtande	12: —
	Frost Sven Andersson i Mohra — — — för wantar och handskar	7: —
	Skolemästaren Herr Johan Klingberg i Gagnef — — — för halsdukar till dalkarls Bilderne	12: —
	— — — Tullnären Anders Carlstedt — — — för hattband till benämde Bilder	12: —
	Eric Sundström — — — i fohrlön för hjälmens och hals kragens öfverförande till Bilthuggaren Clerch at passa hufwud Bildn eftter	6: —
	För konung Gustafs Historias inbindande	21: —
	För 6 al:r hållands lärft har Fru Magdalena Christiernin bekommit	33: —
	— — — — —	—
1756.	För åtskilligt kram, bestående uti kläden, kamlott, armosin, swanskin, wallmare med mera, som blifwit användt till kläder för Bilderne, till en Paulun öfwer glorwyrdigst i åminnelse Konung Gustafs Bild, samt Bordtäckte med mera har Bergslagets Magazin — — — blifwit betalt med	709: 19
	— — — — —	—

	D:r kmt
Contrefeyaren Herr Eric Hallblad — — — för 15 st. Contrefaits	462: 24
För det Peruquemakaren Olof Lundberg beklädt konung Gustafs Bild med Peruque, skiägg etc.	42: —
— — — Skräddaren Eric Säterbeck — — — för kläders förfärdigande till Bilderne med mera	72: 24
— — — har Olof Ersson på Näset undfådt för ett Böxsäck uhr som gloriwyrdigt i åminnelse Konung Gustaf Sielf skall brukat	36: —
För ett Band til samma uhr har Snörmakaren Gosseng — — undfådt	1: 16
Målhlaren Johan Svedin har för någon dehl af Bildernas måhlade undfått	10: 14
För åtskilligt beslag och smide till giördlarne för dalkarls Bil- derne har giördelmakaren Mart. Pursian — — — niutit . .	15: 16
Sadelmakaren Peter Storm — — — för giördlar, pikrem knif- slidor med mera	36: —
Kyrkoherden Herr Johan Gezelius i Lima har för 2:e dahl- bogar — — — undfådt	12: —
1757. — — — för en studzare utbetalt	36: —
Bokbindaren Johan Hall har för Bandet på Grefwe Brahes Oration bekommit	7: —

Till inventariet hörde vidare dels ett stamträd öfver Vasaslåkten, dels kartor visande Gustaf Vasas väg på vandringen genom Dalarna. Stamträdet upprättades af grufpredikanten Jacob Hesselius och uppsattes i en kronprydd ram. Om kartornas tillkomst — jag hänvisar för öfrigt till Samuelssons ofvan citerade afhandling — har räkningen följande att förnäma:

1756. För en Chartas förfärdigande, som utwisar wägen igenom Dahlarne, hwilken glorwyrdigst i åminnelse Konung Gustaf wandrat under sin flykt för the danske, har Ingenieuren Pet. Ahlberg efter quitterad räkning undfådt 254: 16

Likaledes hafwer Herr Ingenieuren Johan Brandberg för en del af samma wägs eftersökande igenom Swärdsjö och Rättwiks soknar enl. quittens bekommit 44: 8

1757. För then Geografiska chartans Transporterande till mindre skal har Ingenieuren Herr Anders Ahlberg bekommit 36: —

1758. Juli 4 För en af Ingenieuren Hr Joh. Brandberg författad Charta och rese beskrifning öfwer Konung Gustavs resa i Dalarne har bemälte Ingenieur blifwit betalt enl. thess quit-tence med 300:—

Till sist upptager räkningen för 1759 också kostnaden för J. Reinh. Schultzes disputation: »Studiosus Herr Joh. Reinholdt Schultze har, uppå anmodan af Cammereraren Hr Jakob Brandberg, Disputerat i Upsala d. 13 Dec. 1758 om Ornäs och konung Gustav den 1:stas wistande derstädes år 1520 då han flydde upp till Dahlarne undan konung Christierns den omildas Tyrannie, hwilken kostnad efter ingifwen räkning sig bestiger till 1139:5.»

Räkningen visar en slutsumma af 11147:28 daler k:mt.

Räkningens redogörelse för Ornässtugans »meublerande» talar ju för sig själf — kommentarier äro obehöfliga. Den gamle patriotens sträfvan har tydligen gått ut på att sätta den honom tillhöriga loftsbyggnaden i ett skick värdigt det historiska minne, som traditionen knutit till densamma. Han har velat ge den en tilltalande inredning som historiskt minnesmärke, utan att dock sträfva efter att där samla egentliga antikviteter, sådana äro i räkningen få, närmast inskränkta till några vapen m. m. Särskildt anmärkningsvärdt är att dalkarlsdräkterna nyförfärdigats. De föremål, som ej direkt höra till möblerna, ha ej karaktär af museiföremål i vår mening, snarare af historiskt åskådningsmaterial: stamträd, kartor, dalkarlsbilder etc.